

Käsiteanalyysi universalismin ulottuvuuksista sosiaalipolitiikassa

Antti Halmetoja

Abstrakti

Universalismi on sosiaalipolitiikassa hyvin yleisesti käytetty, mutta teoreettisesti ja analyttisesti epäselvä ja kiistanalainen käsite. Sen määritelmään on liitetty jopa keskenään ristiriitaisia ulottuvuuksia, ja käsitteestä on tullut enemmän poliittisesti kuin analyttisesti hyödyllinen. Universalismin käsitteen epäselvyys on ongelma, johon puutun tässä artikkelissa. Käsiteanalyysin keinoin avaan universalismin ulottuvuuksia oikeudenmukaisuusteorian näkökulmasta. Tarkastelen oikeudenmukaisuutta John Rawlsin, Ronald Dworkinin ja Amartya Senin oikeudenmukaisuusfilosofioiden pohjalta. Universalismin normatiivisuuden käsiteanalyttinen avaaminen on tärkeää, jotta ymmärtäisimme, millaista oikeudenmukaisuutta universalismilla voidaan rakentaa.

ASIASANAT: Hyvinvointivaltio, oikeudenmukaisuus, sosiaalipolitiikka, universalismi.

Johdanto

Laajamittaisen sosiaalipoliittisen universalismin ajatuksen voidaan katsoa syntyneen Englannissa toisen maailmansodan jälkeisessä ilmapiirissä. William Beveridgen (1942) raportilla ”Social Insurance and Allied Services” oli keskeinen rooli etenkin kaikille tarkoitettun ja maksuttoman terveydenhuollon osalta (Light 2003, 26). Beveridgen raportin suuri innovaatio oli ehdotus sosiaalipolitiikan suuntaamisesta kaikille eikä vain työväenluokalle tai alemmassa luokka-asetuksessa oleville (Anttonen ym. 2012, 4). Beveridge (1942) argumentoi, että sosiaaliturva tulee toteuttaa yksilön ja valtion välisen kumppanuuden kautta. Hänen ideointinsa ja työväenpuolueen johtaman toteutuksen lähtökohtana oli tasa-arvoa, tasajakoa ja

ihmisten yhtäläisyyttä korostava universalismi. Se edusti ja edustaa vieläkin monen ideologian näkökulmasta hyväksyttävää ajatusta oikeudenmukaisesta yhteiskunnasta. Hyvinvointivaltiollisena jakoperiaatteena universalismi ei kuitenkaan ole kestänyt talouden ja politiikan arkipäivää (Anttonen et al. 2012, 1).

Universalismin käsitettä on sosiaalipolitiikassa määritelty hyvin eri tavoin (Anttonen 2002; Prince 2014; Rothstein 1998; Sainsbury 1991; Therborn 1995; Titmuss 1974). Sillä on viitattu esimerkiksi poliittiseen ideaaliin, sosiaalipoliittisten etuuk-sien ja palveluiden kohdentamisen tapaan sekä hyvinvointivaltiomallien eroihin (Anttonen & Sipilä 2010, 104). Tutkimuskirjallisuudessa

sosiaalipolitiikan universalismi on todettu käsitteenä myös epäselväksi (Prince 2014; Stefánsson 2012; Willmore 2007). Tässä artikkelissa viitataan käsitteellä ennen kaikkea sosiaalipoliittisten etuuksien ja palveluiden jakoperiaatteeseen sekä analysoin siihen liitettyjä ulottuvuuksia oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Siitä huolimatta, että monet tutkijat katsovat sosiaalipoliittisen universalismin heikentyneen ja kadonneen historiaan, siitä on tullut kasvavan kiinnostuksen kohde niin kehittyneissä kuin kehittyvissä maissa. Kehittyvissä maissa on viimeisten vuosikymmenien aikana rakennettu perinteisen tasaetuuden periaatteen mukaista universalismia esimerkiksi eläkejärjestelmissä (Kildal & Kuhnle 2008; Willmore 2007). Kehittyneissä hyvinvointivaltioissa universalismi taas on tullut uudelleen ajankohtaiseksi keskusteltaessa esimerkiksi ansio- ja perusturvan suhteesta (Hiihimo ym. 2015) ja perustulosta (Perkiö & Suopanki 2012). Jo yksin näistä syistä on tärkeää täsmentää käsitystä universalismista etuuksien ja palveluiden jakoperiaatteena. Artikkelissa vastaan tähän tarpeeseen tutkimalla, miten sosiaalipoliittikot ovat ymmärtäneet universalismin ja toisaalta, millaisia tarkennuksia universalismin käsite voisi saada, jos sitä arvioitaisiin John Rawlsin, Ronald Dworkinin ja Amartya Senin oikeudenmukaisuusteorioiden perusteella. Artikkelilla osallistun universalismin käsitteestä käytävään keskusteluun (Anttonen 2002; Anttonen, Häikiö & Stefánsson 2012; Cox 2004; Hoggett & Thompson 1996; Prince 2014; Titmuss 1974).

Oikeudenmukaisuudella ja sen tutkimuksella on keskeinen asema sosiaalipolitiikassa aina sen historian alkuvaiheista nykypäivään (Kangas 2000; Kuusi 1931; Nieminen 1955; Rothstein 1998; Saari 2003; Schmid 2008). Tässä artikkelissa tarkastellaan ensin sitä, miten sosiaalitieteilijät ovat määritelleet universalismin ja millaisia normatiivisia ulottuvuuksia he ovat liittäneet siihen (Anttonen

2002; Anttonen, Häikiö & Stefánsson 2012; Cox 2004; Hoggett & Thompson 1996; Prince 2014; Therborn 1995; Titmuss 1974; Willmore 2007). Tämän jälkeen arvioin näitä universalismin ulottuvuuksia oikeudenmukaisuusteoreettisesta näkökulmasta ja paikkaan sitä käsiteanalyttista aukkoa, joka vaivaa universalismin tutkimusta (Anttonen 2002, 71; Goul Andersen 2012, 164).

Sosiaalipoliittisten ratkaisujen yhteydessä vedotaan usein oikeudenmukaisuuteen. Argumentilla pyritään niin legitimoimaan muutoksia kuin säilyttämään vallitsevia rakenteita ja käytäntöjä. Jakoperiaatteena ymmärrettynä universalismissa on kyse nimenomaan oikeudenmukaisuudesta. Kysymys ei ole vain teoreettisesta kiinnostuksesta, vaan sosiaalipolitiikan käsitteillä on aina myös käytännön yhteiskuntapoliittisia vaikutuksia (Béland & Petersen 2014, 1). Siksi universalismin eri määritelmien normatiivisuuden ymmärtäminen on tärkeää myös poliittisesti.

Tutkimusasetelma

Tutkin ensinnäkin niitä ulottuvuuksia, joita sosiaalipoliittisessa keskustelussa on liitetty universalismiin, kun sitä on määritelty etuuksien ja palveluiden jakoperiaatteena. Käytän termiä ulottuvuus (*dimension*), koska se on vakiintunut ilmaisu universalismin määritelmien yhteydessä (Rothstein 1998; Sainsbury 1991). Toiseksi tarkastelen käsiteanalyttisesti universalismin normatiivisuutta ja sen eri ulottuvuuksia John Rawlsin, Ronald Dworkinin ja Amartya Senin oikeudenmukaisuusteorioiden näkökulmista. Näin tuotan universalismin käsitteeseen sosiaalipolitiikan käytännönkin kannalta tärkeitä tarkentavia määrittelyitä.

Edellä mainitut oikeudenmukaisuusteoriat olen valinnut siksi, että niihin vedotaan usein sosiaalipolitiikassa ja hyvinvointivaltiotutkimuksessa (Rothstein 1998; Schmid 2008) sekä

toisaalta siksi, että ne tarjoavat teoreettisesti kiinnostavia käsityksiä oikeudenmukaisuudesta. Niitä on myös vertailtu ja käsitelty rinnan oikeudenmukaisuusteoreettisessa keskustelussa (Herne 2013; Kymlicka 2002; Pierik & Robeyns 2007). Tämän lisäksi Senin (2009) ja Dworkinin (2002) teokset ovat itsessään Rawlsin (1988) ja toistensa ajattelun kommentaareja ja kritiikkejä. Kaikki kolme oikeudenmukaisuusteoreetikkoa keskustelevat tahoillaan oikeudenmukaisesta jaosta ja näin ollen soveltuvat hyvin sellaisten ulottuvuuksien tarkasteluun, jotka määrittävät universalismia jakoperiaatteena.

John Rawlsin osalta tukeudun hänen pääteokseensa *A Theory of Justice* ([1971] 1988) sekä hänen viimeisekseen jääneeseen, teoriaa tarkentaneeseen teokseen *Justice as Fairness. A Restatement* (2001). Ronald Dworkinin ajattelua esittelen viitaten teokseen *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality* (2002). Kirja on kokoelma Dworkinin oikeudenmukaisuusteoriaa koskevia tekstejä parin vuosikymmenen ajalta. Amartya Senin ajattelua avaan tukeutuen hänen teokseensa *Idea of Justice* (2009), jota voidaan pitää niin johdatuksena kuin yhteenvetonakin hänen viiden vuosikymmenen aikana tekemästään työstä (Bird-Pollan 2010, 102). Kaikki kolme oikeudenmukaisuusteoriaa muodostavat oman, universalismin ulottuvuuksien analysointia ohjaavan kehysten. Ensi käden lähteiden lisäksi tukeudun teorioita esitellessäni valikoituihin kommentaareihin (Herne 2012; Kymlicka 2002; Pierik & Robeyns 2007).

Artikkelin aineistona on sosiaalipolitiikan universalismia käsittelevä tutkimuskirjallisuus (Anttonen 2002; Anttonen, Häikiö & Stefánsson 2012; Cox 2004; Esping-Andersen 1990; Hoggett & Thompson 1996; Kildal & Kuhnle 2008; Prince 2014; Repo & Kröger 2009; Rothstein 1998; Sainsbury 1991; Therborn 1995; Titmuss 1974; Willmore 2007). Esittelen tätä aineistoa ja perustelen

oikeudenmukaisuusteoreettiseen analyysiin nostamani kolmen ulottuvuuden valintaa seuraavassa luvussa.

Artikkelissa käyttämäni tutkimusmenetelmää kutsun käsiteanalyysiksi. Menetelmä perustuu John Gerringin (1999) esittelemiini argumentteihin yhteiskuntatieteellisten käsitteiden muodostamisesta. On syytä mainita, että Gerringin (emt., 358) ajatus käsitteiden muodostamisesta eroaa perinteisestä filosofisesta käsiteanalyysistä, koska filosofisessa analyysissä ollaan kiinnostuneita käsitteiden toimivuudesta lähinnä teorian tasolla. Hän kirjoittaa (emt., 358–359), että yhteiskuntatieteissä käsitteiden muodostukseen on keskitytty vähän, vaikka se on kaiken yhteiskuntatieteen keskiössä. Tutkimusta on mahdotonta tehdä ilman käsitteitä, ja kaikki merkittävät tutkimukset käsitteellistävät aiheensa uudelleen (emt., 359). Gerring listaa (emt., 367) hyvälle käsitteelle kahdeksan kriteeriä: tunnistettavuus, resonanssi, niukkuus, koherenssi, eriytyneisyys, syvyys, teoreettinen käyttökelpoisuus ja hyödyllisyys lähi-käsitteille.

Analyysissani keskityn sosiaalipolitiikan universalismiin jakoperiaatteena. Arvioidessani siihen liitettyjen ulottuvuuksien normatiivisuutta tuotan tietoa Gerringin listan kohdista koherenssi ja syvyys. Koherenssilla hän viittaa käsitteen muodostavien ominaisuuksien keskinäiseen loogisuuteen ja johdonmukaisuuteen. Syvyydellä Gerring tarkoittaa puolestaan sitä, kuinka paljon toisiaan täydentäviä ominaisuuksia käsite pystyy vangitsemaan. Peilaamalla universalismin ulottuvuuksia oikeudenmukaisuusteorioiden periaatteisiin tuotan tarkempaa ymmärrystä niiden normatiivisuuksien keskinäisestä johdonmukaisuudesta. Tämän lisäksi tuotan tietoa käsitteen potentiaalisesta syvyydestä eli tässä tapauksessa siitä, voiko universalismi jakoperiaatteena sisältää useamman normatiivisen ulottuvuuden samanaikaisesti.

Tekniseltä toteutukseltaan käsiteanalyysini muistuttaa Elon ja Kyngäksen (2008, 111–112) esittelemää deduktiivista sisällönanalyysia. Heidän mukaansa tällaista analyysitapaa voidaan nimittää myös kategorioiden, konseptien, mallien ja hypoteesien testaamiseksi. Artikkelini tapauksessa se tarkoittaa oikeudenmukaisuusteorioiden keskeisimpien konseptien testaamista. Tutkin siis, näyttäytyvätkö universalismiin liitetyt ulottuvuudet oikeudenmukaisina suhteessa oikeudenmukaisuusteorioiden keskeisiin konsepteihin. Vastaan kysymykseen, millaisia ehtoja jakoperiaatteena käsitettyyn universalismiin liitetyt ulottuvuudet asettavat oikeudenmukaisuudelle, ja millaista universalismia John Rawlsin, Ronald Dworkinin ja Amartya Senin oikeudenmukaisuusteorioiden perusteella olisi mahdollista toteuttaa. Eri oikeudenmukaisuus- ja sen lähikäsitteiden määrittelmien – kuten universalismin käsittelemisen jakoperiaatteena – vertaileminen näiden kriteerien perusteella on Gerringin (1999, 391) mukaan hyödyllistä, koska se asettaa käsitteiden hyvyyden arvioinnille standardit täydellisen kontekstuaalisuuden sijaan.

Tutkimusasetelmaltaan artikkelini on sosiaalipolitiikan universalismin tutkimuksen kentästä lähimpänä Anneli Anttosen (2002) ja Kolbeinn Stefánssonin (2012) lähestymistapoja. Anttonen (2002) tutkii muun muassa pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin, universalismin ja sukupuolen käsitteiden välisiä suhteita. Stefánsson (2012) puolestaan tekee ymmärrettäväksi universalismin moninaisuutta tutkimalla, millaisissa ideologisissa ympäristöissä käsitettä on käytetty ja mitä tavoitteita, periaatteita ja käytäntöjä on eri konteksteissa nostettu esimerkeiksi universalismin vaikeasti kuvailtavasta käsitteestä. Myös Anttosen ja Stefánssonin aineistona on tutkimuskirjallisuus, mutta heidän artikkelinsa eivät sisällä kuvauksia käytetyistä menetelmistä ja ovat luonteeltaan teoreettisia ja käsitteellisiä. Eroista huolimatta tutkimukseni tavoite, ymmärryksen lisääminen sosiaalipolitiikan

universalismin käsitteestä, on yhtäläinen mainittujen tutkimusten kanssa.

Universalismin ulottuvuudet sosiaalipolitiikassa

Universalismi on esiintynyt sosiaalipoliittisessa kirjallisuudessa 1950-luvulta lähtien, ja sitä on määritelty eri aikoina ja eri konteksteissa monin eri tavoin (Anttonen ym. 2012, 3). Käsitteen tutkimusta on verraten vähän siitä huolimatta, että sen merkitys tunnustetaan epäselväksi ja moninaiseksi (Cox 2004; Prince 2014; Willmore 2007). Joitain käsiteanalyysieja on kuitenkin kirjoitettu. Anttonen (2002, 71–72) tutkii pohjoismaisen hyvinvointivaltiomallin, universalismin ja sukupuolen käsitteiden yhteyksiä. Hän tarkastelee muun muassa universalismin naisystävällisyyttä ja universalismin käsitettä siihen liitettyjen ulottuvuuksien kautta.

Kirjallisuuteen perustaen Anttonen (2002, 77) summaa kuuden kohdan listan niistä tekijöistä, mistä universalismissa on ja mistä siinä ei ole kyse pohjoismaisessa hyvinvointivaltiomallissa. Hänen summauksensa perusteella universalismi tarkoittaa, että 1) sosiaalipalvelut ja -etuudet perustuvat sitovaan lainsäädäntöön vapaaehtoisten järjestelyiden sijaan, 2) ne ovat suunniteltuja koko väestölle riippumatta yksilöiden taloudellisista tarpeista ja tuloista, 3) kansalaisilla on yhtäläinen oikeus palveluihin ja valtaosa myös todella käyttää niitä, 4) etuudet ja palvelut ovat yhdenmukaisia ilman alueellisia vaihteluita, 5) universalismi saattaa sisältää idean, että kansalaisilla tai asukkailla on oikeuksia palveluihin ja etuuksiin, ja 6) verorahoitus on yksi universaalien sosiaalipolitiikan kulmakivistä. Listaus on perusteellinen, mutta siitä huolimatta määritelmää haastavat erinäiset argumentit.

Anttosen (2002) listaus sulkee ansiosidonnaisen sosiaaliturvan universalismin ulkopuolelle, mutta tästä ei vallitse kirjallisuudessa yksimielisyyttä.

Esimerkiksi Esping-Andersen (1990, 26) sisällyttää ansiosidonnaisen turvan universalismin määritelmään. Tällainen näkemys haastaa Anttosen listasta ainakin kohdat 2, 3 ja 6. Mikäli ajatellaan, että universalismin yksi ulottuvuus on oikeus palveluihin ja etuuksiin, niin se kyseenalaistuu tilanteessa, jossa universalismiksi määritellään myös ansaitut etuudet ja palvelut. Anttonen (2002, 79) argumentoi, että ansiosidonnaisuus korostuu uusliberalistisessa sosiaalipolitiikassa, ja että universalismi sopii huonosti uusliberaaliin individualistiseen retoriikkaan.

Göran Therborn (1995, 97) määrittelee universalismin järjestelmäksi, jossa kaikki kansalaiset tai asukkaat ovat oikeutettuja sosiaalipalveluihin ja sosiaali etuuksiin, ja elämänvaihe on ainut oikeuksia rajaava tekijä. Vastakohtaksi hän esittää partikularismin, jossa oikeus etuuksiin määrittyy esimerkiksi ammatillisen aseman ja muiden erityisten syiden kautta. Therbornin määritelmä sisältää yhtäläisen oikeuden ulottuvuuden, jota rajaa vain asuminen, kansalaisuus ja elämänvaihe. Se on esimerkki universalismista, jossa keskeisenä ulottuvuutena eksplisiittisesti korostetaan oikeutta etuuksiin ja palveluihin. Anttosen (2002, 77) summauksessa taas oikeus ulottuvuus on mahdollinen, mutta ei aina sisälly universalismin määritelmiin.

Yhtäläisen oikeuden ulottuvuutta voidaan tarkentaa viittaamalla etuuksien ja palveluiden syyperusteisuuteen. Titmussin (1974, 31) mukaan institutionaalisen sosiaalipolitiikan mallissa yhteiskunta tarjoaa universaaleja palveluita markkinoiden ulkopuolelta syyperusteisesti. Yhtäläisen oikeuden ulottuvuus, joka sisältää asumis- tai kansalaisuusperusteisen, elämänvaiheen ja syyperusteisuuden rajaukset, on yksi ulottuvuuksista, joita tarkastelen oikeudenmukaisuusteoreettisessa kehityksessä tuonnempana.

Anttonen, Liisa Häikiö, Stefánsson ja Jorma Sipilä (2012, 7–8) pohtivat positiivisen erityiskohtelun ja universalismin yhteensopivuutta. He puoltavat

positiivista erityiskohtelua universalismin mahdolliseksi ulottuvuudeksi ja esittävät, että se ei ole ristiriidassa universalismin tasa-arvopyrkimyksen ja reiluuden kanssa. Kirjoittajat määrittelevät positiivisen erityiskohtelun tarkoittavan universalismin liitettyä sitä, että kaikki ovat järjestelmän piirissä tuloista riippumatta, mutta järjestelmä tuottaa tasa-arvoista kohtelua tarpeet huomioiden. Positiivisen erityiskohtelun kanssa ristiriitaisen ulottuvuuden eli tasaetuuden he katsovat tarkoittavan, että etuuksien täytyy olla yhtäläiset tuloista ja tarpeista riippumatta. Positiivisen erityiskohtelun ulottuvuuden liittäminen universalismin tasaetusulottuvuuden sijaan muuntaa sen määritelmää menetelmakeskeisestä (*procedural*) enemmän seurauskeskeiseksi (*consequentialist*) (Anttonen, Häikiö & Stefánsson 2012, 188). Positiivinen erityiskohtelu on toinen ulottuvuus, jota tarkastelen tarkemmin oikeudenmukaisuuden näkökulmasta.

Katja Repo ja Teppo Kröger (2009, 206, 216–217) käyttävät uusuniversalismin käsitettä kuvatesaan suomalaista lastenhoitopolitiikkaa. Tällä he tarkoittavat sitä, että kaikki erilaiset lastenhoitomuodot ovat lainsäädännön ja yhteiskunnan maksamien tukien piirissä. Tällaisessa uusuniversalismissa korostuu mahdollisuus valita erilaisen samaan tarpeeseen vastaavien vaihtoehtojen välillä. Myöhemmin tässä artikkelissa tarkastelen valinnan mahdollisuutta universalismin mahdollisena ulottuvuutena. Argumentoin, että mikäli valinnan mahdollisuus – yhteiskunnan tukiessa kaikkia vaihtoehtoja – halutaan liittää universalismin, sen ei tarvitse tarkoittaa uuden käsitteen nimeämistä. Valinnan mahdollisuuden ulottuvuus, aivan kuten positiivinen erityiskohtelukin, painottaa universalismin seurauskeskeistä määritelmää menetelmakeskeisen sijaan.

Anttosen ym. (2012, 10) mukaan sosiaalinen kansalaisuus muuntuu moninaisemmaksi, mikäli valinnan mahdollisuuden ulottuvuus yhdistetään universalismin. Onkin syytä huomioida, että raja,

joka kulkee erilaiset tarpeet ja arvot huomioivan universalismin ja erilaisten tarpeiden ajatukseen perustuvan tarveharkintaisen jakoperiaatteen välillä, saattaa olla häilyvä. Vanhuspalveluiden tapauksessa tällaisen palveluiden muuntelemisen erilaisten tarpeiden perusteella on nähty vahvistavan eriarvoisuutta kansalaisten välillä (Häikiö & Anttonen 2011, 194). Toisaalta Anttonen ym. (2012, 10) näkevät osin samaan ideaan perustuvan erilaisten lastenhoitovaihtoehtojen tarjoamisen vahvistavan universalismin kattavuutta. Hoggett ja Thompson (1996, 23) argumentoivat, että universalismin tulisi aina kyetä huomioimaan erilaisuutta ja yksilöllisyyttä. Valinnan mahdollisuus on kolmas ulottuvuus, jota tarkastelen tuonnempana oikeudenmukaisuusteoreettisessa kehyksessä. Se haastaa universalismin peruslähtökohtia, mutta on silti esimerkiksi Hoggettin ja Thompsonin (emt.) mielestä ehto universalismin oikeutukselle.

John Rawlsin oikeudenmukaisuusteorian kaksi periaatetta

Tämän artikkelin teoreettisten lähtökohtien kannalta Rawlsin ajattelussa olennaisia ovat oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta. Ensimmäinen periaate kuuluu: jokaisella ihmisellä on sama kumoamaton oikeus tarkoituksenmukaiseen joukkoon tasavertaisia perusvapauksia. Näiden yksilönvapauksien tulee olla yhteensovitettavissa kaikille yhteisten vapauksien kanssa. Toinen periaate on: sosiaalisten ja taloudellisten epätasa-arvoisuuksien tulee täyttää kaksi ehtoa. Ensimmäinen niiden täytyy olla yhteydessä toimiin ja asemiin, jotka ovat avoinna kaikille mahdollisuuksien tasa-arvon nimissä. Toisekseen näiden epätasa-arvoisuuksien tulee tuottaa suurin mahdollinen suhteellinen hyöty yhteiskunnan heikko-osaisimmille. (Rawls 2003, 42–43.) Rawlsin mukaan näiden kahden periaatteen järjestys on oleellinen: toinen periaate seuraa ensimmäistä, ja toisen periaatteen jälkimmäinen osa eli niin sanottu eroperiaate (*difference principle*) seuraa molempia edellä mainit-

tuja. Esimerkiksi eroperiaatetta tarkasteltaessa oletetaan, että edeltäneet periaatteet ovat täydellisesti toteutuneet. Sosiaalipolitiikan näkökulmasta edellä kuvatuista periaatteista mielenkiintoa herättää etenkin toisen periaatteen jälkimmäinen osa eli eroperiaate (Hagfors ym. 2004, 303; Schmid 2008, 224–231). Tiivistetysti eroperiaate tarkoittaa minimin maksimointia. Esimerkiksi sosiaalipoliittiset etuisuudet ja palvelut pitäisi luoda siten, että valitaan vaihtoehto, joka kohentaa heikoimmassa asemassa olevien asemaa suhteellisesti eniten. Periaate ei kuitenkaan edellytä tulonjaon täydellistä tasausta (Herne 2013, 29). Epätasa-arvo on Rawlsin mukaan hyväksyttävää, kunhan turvataan se, että kaikilla on samanlaiset mahdollisuudet, sekä ensimmäisen periaatteen toteutuminen. Minimimaksimointi tekee keskeisen eron utilitarismiin nähden – heikoimmassa asemassa olevia ei voida ohittaa kokonaishyödyn nimissä (Herne 2013, 31; Schmid 2008, 224–231).

Keitä ovat mainitut heikoimmassa asemassa olevat ja miten heidän asemansa voidaan määritellä? Tähän kysymykseen Rawls (2003, 57) vastaa käsitteellä ensisijaiset hyvät (*primary goods*), jotka voidaan tulkita resursseiksi ja joiden määrä ja toteutuminen osaltaan määrittää yksilön asemaa. Rawls (emt. 58–59) tarkoittaa ensisijaisilla hyvillä esimerkiksi perusoikeuksia ja -vapauksia, erilaisten päämäärien tavoittelun mahdollisuuksia, vaikutusvaltaa ja valtaoikeuksia, ansioita ja vaurautta sekä itsekunnioitusta (vrt. esim. Herne 2013, 31).

Suppeakin Rawlsin periaatteiden esittely sisältää tämän artikkelin kannalta oleellisia elementtejä: mahdollisuuksien tasa-arvo, vapaus, yhdenvertaisuus ja ensisijaiset hyvät. Voidaan ajatella, että mikäli yhteiskunnan perusperiaatteet ovat oikeudenmukaiset, niin yksilöiden välinen epätasa-arvo on hyväksyttävää. Tämä edellyttää, että mahdollisuuksien tasa-arvo on toteutunut ja suurin suhteellinen hyöty, ensisijaisien hyvien kautta tarkasteltuna, koi- tuu heikoimmassa asemassa oleville. Lähtökohdan

jälkeen vastuun kantavat yksilöt itse toiminnallaan ja valinnoillaan, joihin kaikilla oletetaan Rawlsin ideaalissa olevan yhtäläiset edellytykset. Periaate suurimmasta suhteellisesta hyödystä yhteiskunnan heikoimmassa asemassa oleville edellyttää kuitenkin käytännössä jonkinlaista minimitoimeentulon turvaamista (ks. esim. Herne 2013, 27).

Rawls itse mainitsee vähimmäistoimeentulon järjestämisen vaihtoehtoiksi lapsilisän, sairauden ja työttömyyden perusteella maksettavat erityiskorvaukset sekä negatiivisen tuloveron. Hän jatkaa, että eroperiaatteen toteutuminen edellyttää vähimmäistoimeentulon asettamista tasolle, joka maksimoi heikoimmassa asemassa olevien näkymät. Rawlsin mukaan luonnostaan tulee kuvitelleeksi, että parempiosaisilta on otettava ylimääräistä pois, kunnes lopulta kaikilla on lähes samat tulot, mutta hän korostaa tämän olevan väärinkäsitys: eroperiaatetta sovellettaessa on huomioitava heikoimmassa asemassa olevien pitkän aikavälin ja tuleviin sukupolviin ulottuva näkymien odotusarvo. Mikäli varat vähimmäistoimeentulon rahoittamiseksi kerätään tulo- tai kulutusveroilla, on syytä olettaa, että veroasteen kohotessa tietyn pisteen ylitse se alkaa häiritä taloudellista tehokkuutta siinä määrin, että huono-osaisimpien näkymät heikkenevät eivätkä parane. Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteet edellyttävät vähimmäistoimeentulon järjestämistä yhteiskunnassa, eikä hänen ajattelunsa näin ollen ole ainakaan lähtökohtaisesti ristiriidassa sosiaalipolitiikan universalismin kanssa. (Rawls [1971] 1988, 162–167.)

Ronald Dworkinin teoria resurssien tasa-arvosta

Teoksessaan *Sovereign Virtue* (2002) Ronald Dworkin hylkää tavoitteen hyvinvoinnin tasa-arvosta sekä utilitarismin oikeudenmukaisuuden periaatteena. Käydessään läpi hyvinvoinnin määritelmiä hän esittää, että hyvinvointi on niin subjektiivista, ettei ole mielekästä ottaa tavoit-

teeksi hyvinvoinnin tasa-arvon saavuttamista. (Emt., 11–64.) Dworkin päätyy Rawlsin tapaan pitämään resurssilähtöistä näkökulmaa mielekkäämpänä (Herne 2013, 42; Pierik & Robeyns 2007, 135). Dworkinin esitys on nimeltään resurssien tasa-arvo (*equality of resources*). Huolimatta yhtäläisyyksistä Rawlsin kanssa Dworkin kritisoi esimerkiksi Rawlsin toista periaatetta. Hän esittää hypoteettisen tilanteen, jossa päättäjät joutuvat valitsemaan, tekevätkö he ratkaisun siten, että heikoimmassa asemassa olevien tilanne heikkenee hyvin vähän vai siten, että kaikkien muiden asema heikkenee dramaattisesti ja heistä tulee lähes yhtä huono-osaisia kuin heikoimmassa asemassa olevista. Dworkin kysyy, olisiko todella oikeudenmukaista valita siten, että kaikkien muiden asema heikkenisi vain siksi, että välttyttäisiin hyvin pieneltä heikennykseltä huono-osaisimpien asemaan. (Dworkin 2002, 113–114.)

Dworkin (2002, 65–119) määrittelee resurssien tasa-arvon tarkoittavan minkä tahansa resurssien tasa-arvoista yksityistä omistamista. Hän jättää kuitenkin esimerkiksi poliittisten voimien tasa-arvon pois määritelmästä, koska se käsittää päätösvaltaa julkiseen tai yhteiseen omaisuuteen ja tulee siksi käsitellä eri yhteydessä (emt., 65). Dworkin väittää, että esitys resurssien tasa-arvoisesta jakamisesta edellyttää jonkinlaisia markkinoita (emt., 66). Markkinoiden toimiessa hintojen asettajana tavaroille ja palveluille niiden on hänen mukaansa oltava keskiössä, mikäli aiotaan kehittää mielekäs näkemys resurssien tasa-arvosta. Dworkinin vapaiden markkinoiden edellytys määrittelee hänen ajatteluaan keskeisellä tavalla (Kymlicka 2002, 75–76) verrattuna esimerkiksi Rawlsiin, joka keskittyy perusteluissaan sopimukseen markkinoiden sijaan (Herne 2013, 42–43).

Resurssien tasa-arvoisen jaon kysymystä Dworkin (2002) kuvaa esittämällä hypoteettisen esimerkin huutokaupasta. Asuttamattomalle saarelle haaksirikkoutuneet päättävät jakaa saaren resurssit tasan kaikkien kesken. Jako ei ole tasa-arvoinen, mikäli

se ei läpäise testiä, jota Dworkin kutsuu kateustestiksi (*the envy test*). Kateustesti on läpäisty, jos jaon päätyttyä kukaan ei kadepdi toisen saamia resursseja. Kateustestin läpäiseväksi jakotavaksi hän esittää hypoteettista huutokauppaa. Tilanteessa kaikki saavat saman verran ostomerkkejä, ja huutokaupan pitäjä asettaa kaikille saaren resursseille hintoja niin kauan kunnes markkinat tyhjenevät. Jokainen yksilö on tällöin käyttänyt ostomerkkejään haluamallaan tavalla ja uhrannut merkkejä enemmän, mikäli on halunnut jotain, mitä muutkin ovat pitäneet arvossa – ja vastavasti vähemmän halutessaan jotain, mikä ei ole suuressa arvossa muiden silmissä. Kateustesti läpäistään, koska jokainen on saanut käyttää merkkinsä haluamallaan tavalla. (Emt., 67–69.) Jatkossa syntyvä epätasa-arvo on Dworkinin mukaan hyväksyttävää, jos se aiheutuu esimerkiksi siitä, että joku tekee enemmän työtä kuin toinen ja näin saavuttaa haltuunsa enemmän resursseja. Tämän hän perustelee sillä, että ihmisten tulee olla vastuussa omista valinnoistaan (emt., 74). Dworkin siis pitää markkinoita resurssien jakamisen ihanteellisena tapana, kunhan kaikilla on yhtäläiset resurssit alutilanteessa (Herne 2013, 45; Kymlicka 2002, 7).

Tarkastellessaan onnekkua ja sen vaikutuksia Dworkin kirjoittaa, että sitä on kahdenlaista. Mahdollinen onnekkuus (*option luck*) on sellaista, jonka vaikutukset ovat laskelmoidun ja arvioidun pelaamisen tulosta. Mielivaltainen onnekkuus (*brute luck*) on sitä, miten riskit, jotka eivät ole arvioitavissa, toteutuvat. Ratkaisuksi onnekkouden vaikutusten pehmentämiseen Dworkin esittää vakuutusta, joka kattaisi sellaisten riskien kompensoinnin, joiden realisoitumiseen yksilö ei ole voinut omilla toimillaan vaikuttaa. Esimerkiksi synnynnäisesti sokeat henkilöt ovat oikeutettuja kompensointiin verovaroin kerättävän vakuutuksen kautta. (Dworkin 2002, 73–78.)

Dworkinin oikeudenmukaisuusajattelu soveltuu erilaisten ansio- ja syyperusteisten sosiaalipoli-

tiikan muotojen oikeuttamiseen paremmin kuin universalistisen jakoperiaatteen. Hänen näkemyksensä vastustaa ajatusta, että uutterilta ihmisiltä siirrettäisiin verotuksen muodossa tuloja ihmisille, jotka ovat esimerkiksi vapaasti valinneet olla tekemättä töitä. Toisaalta Dworkinin ajattelu on tulkittavissa siten, että ihmisen tulee saada kompensoitio vakuutusjärjestelmän kautta kohdatessaan riskejä, joihin ei itse ole voinut vaikuttaa. Tällaisiksi riskeiksi voisi ajatella myös globaalin markkinatalouden kriisit ja heilahtelut, joiden vaikutuksesta ihminen saattaa menettää vaikkapa palkkatyöasemansa. Kollektiivisen vakuutuksen lanseeraamista Dworkin perustelee sillä, että ideaalitalanteessa jokainen vakuuttaisi itsensä riskien varalta. Hänen oikeudenmukaisuusajattelunsa lähtökohtana voidaan pitää markkinoiden ideaa. Huutokauppaesimerkillään hän pyrki osoittamaan markkinamekanismin ideaalin oikeudenmukaiseksi. Dworkinin ajattelu ei tue kollektiivisesti rahoitettua vähimmäistoimeentulon turvaamista siinä mittakaavassa kuin Rawlsin oikeudenmukaisuusperiaatteet edellyttävät. Lisäksi oikeutus resurssien kompensointiin on hänen ajattelussaan niin rajattua, että ainakin laajamittainen sosiaalipolitiikan universalismi on sen kanssa ristiriidassa.

Amartya Senin toimintakykyyn perustuva lähestymistapa

Kehykseni kolmas teoreetikko on Amartya Sen, joka kirjassaan *Idea of Justice* (2009, 20) kuvaa erilaisten oikeudenmukaisuustasojen eroa intialaisen oikeustieteen klassisella esimerkillä sanskritinkielisistä käsitteistä *niti* ja *nyaya*. Molemmat käsitteet tarkoittavat oikeudenmukaisuutta, mutta *niti* viittaa organisaatioiden oikeellisuuteen, kun taas *nyaya* tarkoittaa laajaa ymmärrystä toteutuneesta oikeudenmukaisuudesta. Sen jatkaa korostamalla, että organisaatioiden, sääntöjen ja instituutioiden oikeudenmukaisuus tulee arvioida laajemmalla perspektiivillä, jonka *nyaya* sisältää. Osittain tämän lähtökohtaisen eron

vuoksi hänen esitystapansa eroaa ratkaisevasti Dworkinista ja Rawlsista. Hän ei lähde liikkeelle hypoteettisesta alkutilanteesta rakentaen sen varaan oikeudenmukaisuuden reunaehtoja (Herne 2013, 49; Pierik & Robeyns 2007, 142), vaan pyrkii näkökulmaan, jonka *nyaya* sisältää. Tarkastelen seuraavassa Senin toimintakykyyn perustuvaa lähestymistapaa (*capability approach*).

Analysoitaessa ihmiselämän luonnetta ei tule Senin mukaan keskittyä tarkastelemaan vain sitä, mitä onnistutaan tekemään, vaan myös niitä vapauksia, joita meillä todella on valitessamme erilaisten elämien välillä. Vapaus ja mahdollisuus järkeillä sekä valita elämän suunta on merkittävä osa elämäämme ja saattaa merkittävällä tavalla vaikuttaa hyvinvointiimme. Emme ole velvollisia tavoittelemaan pelkästään omaa hyvinvointiamme, vaan on meidän itsemme päätettävissä, mihin pyrimme elämässä. Vapaudet ja toimintakyky, joita meillä on, ovat arvokkaita. Lopulta me itse päätämme, miten vapautta käytämme. (Sen 2009, 18–19.)

Sen korostaa kahta eri näkökulmaa vapautteen – mahdollisuusnäkökulmaa (*opportunity aspect*) ja prosessinäkökulmaa (*process aspect*). Mahdollisuusnäkökulma keskittyy kyvykkyyteen saavuttaa haluttu päämäärä välittämättä prosessista, jonka kautta päämäärä saavutetaan. Prosessinäkökulma pitää tärkeänä valinnan prosessia eli esimerkiksi sitä, että päämäärä todella valitaan itse, eikä esimerkiksi päädytä johonkin valintaan jonkin muun tahon asettamien pakkojen vuoksi. Hän kuitenkin esittää, että mahdollisuusnäkökulma tulisi ymmärtää laajemmin ja muodostaakin erottelun kulminaatiolopputuloksen (*culmination outcome*) ja kokonaisvaltaisen lopputuloksen (*comprehensive outcome*) välille. Kulminaatiolopputuloksen näkökulmasta keskitytään vain siihen, mihin tilanne päättyy. Tällöin vaihtoehtojen olemassaolo, prosessi ja valinnanvapaus näyttävät jossain määrin epäolennaisina. Kokonaisvaltaisen lopputulos huomioi myös tavan, jolla tilan-

teen päätökseen tullaan. Voidaan ajatella, että kokonaisvaltaisen lopputuloksen näkökulma yhdistää mahdollisuus- ja prosessinäkökulmat. Sen kirjoittaa tämän eron ymmärtämisen olevan keskiössä, kun tarkastellaan vapauden perusidean sijaan sen erityisempiä muotoja, kuten toimintakykyä. (Sen 2009, 228–230.)

Toisin kuin resurssi- tai utilitarismiperusteisissa lähestymistavoissa, yksilön etu arvioidaan vapausperusteisessa toimintakykyyn perustuvassa lähestymistavassa sen mukaan, kuinka hyvät todelliset mahdollisuudet yksilöllä on tehdä elämässään arvokkaina pitämiään asioita. Ihmisen edun katsotaan olevan heikompi kuin toisen, mikäli hänellä on vähemmän toimintakykyä – siis todellista valinnanvapautta saavuttaa haluamiaan asioita. Sen korostaa, että toimintakykyyn perustuva lähestymistapa kiinnittää keskeisen huomion mahdollisuuksien epätasa-arvoon sosiaalista vääryyttä arvioitaessa, mutta ei itsessään tarjoa mitään tiettyä poliittista ratkaisua. (Sen 2009, 231–232.) Toimintakykyyn perustuvan lähestymistavan näkökulmasta suoritettu arviointi ei tarkoita sitä, että sitouduttaisiin täydelliseen mahdollisuuksien tasa-arvoon pyrkivään sosiaalipolitiikkaan, sillä Sen ei ota suoraan kantaa toimintakykyjen jakamiseen (ks. esim. Herne 2013, 48). Vaikka lähestymistapa ei keskity resursseihin, esimerkiksi tuloihin, voidaan kuitenkin katsoa, että resurssivaje aiheuttaa myös toimintakyvyn vajetta. Universalismin näkökulmasta voidaan ajatella, että mikäli olemassa olevan sosiaaliturvan voidaan katsoa joko selektiivisyyden, vastikkeellisuuden tai tarveharkinnan vuoksi rajoittavan yksilöiden toimintakykyä, universalismi voisi olla oikeutettu vaihtoehto. Toimintakykyyn perustuvan lähestymistavan ei voida kuitenkaan katsoa eksplisiittisesti oikeuttavan universalismia sen enempää kuin olevan ristiriidassakaan sen idean kanssa. Olennaista toimintakyky-lähestymistavan näkökulmasta on se, määrittäykö universalismi välineenä toimintakyvyn lisäämiseen vai keskitytäänkö vain resursseihin.

TAULUKKO 1. Esittelemieni oikeudenmukaisuusteorioiden keskeiset ulottuvuudet ja erot.

	JOHN RAWLS	RONALD DWORKIN	AMARTYA SEN
OIKEUDENMUKAISUUDEN SUBSTANSSI	ensisijaiset hyvät	resurssit	toimintakyky
IDEAALITEORIA VAI REAALIMAAILMA	ideaaliteoria	ideaaliteoria	reaalimaailma
FOKUKSEN TASO	rakenne, yksilö & ryhmät	rakenne & yksilö	yksilö & ryhmät
TEORIAN LÄHTÖKOHTA	resurssiperusteinen	resurssiperusteinen	vapausperusteinen
TEORIAN KESKIÖSSÄ	oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta	resurssien tasa-arvo ja yksilön vastuu	yksilöiden ja ryhmien toimintakykyjen kasvattaminen

Oikeudenmukaisuusteorioita vertaillaessa huomio kiinnittyy kysymykseen, mikä on oikeudenmukaisuuden substanssi. Rawlsin ja Dworkinin ajattelu on resurssiperusteista ja Senin vapausperusteista. Dworkinilla ja Rawlsilla käsitys markkinoista ja niiden tehokkaasta toiminnasta vaikuttaa oikeudenmukaisuusajattelun taustalla. Senin ajattelu ei vahvasti kiinnity oletuksiin rakenteista, mutta ei myöskään kyseenalaista niitä. Rawlsin ja Dworkinin teoriat ovat selkeästi ideaaliteorioita, kun taas Sen keskittyy reaali maailmaan. Tämän artikkelin kannalta keskeistä Rawlsin ajattelussa ovat oikeudenmukaisuuden kaksi periaatetta ja ensisijaiset hyvät, Dworkinin ajattelussa alkutilanteen resurssien tasa-arvo sekä yksilön vastuu ja Senin teoriassa toimintakyvyn käsite vapauden erityisluontona sekä yksilöiden ja ryhmien toimintakyvyn kasvattaminen.

Universalismin ulottuvuudet oikeudenmukaisuusteorioiden näkökulmasta

John Rawlsin ajatteluun nojautuen voidaan siis oikeuttaa universalismia, joka tarjoaa perusturvan kaikille ja sisältää positiivista erityiskohtelua. Täydellinen tasa-arvo ei ole tavoitteellinen

Rawlsin ajattelussa, jonka vuoksi voidaan ajatella, että universalismia tulisi täydentää kohtuullisella ansioturvalla. Rawlsin ideaalitalanne sisältää oletuksia tehokkuudesta, joiden perusteella liiallinen resurssien tasaaminen tulonsiirroilla olisi pitkällä aikavälillä huono ratkaisu heikoimassa asemassa oleville. Kaikille kuuluva perusturva täydennettynä kohtuullisella, ahkeruuteen kannustavalla ansioturvalla vaikuttaisi parhaiten Rawlsin ajatteluun sopivalta. Tällainen on lähellä tyyppillistä pohjoismaista sosiaalipolitiikkaa. Ongelmaksi muodostuu universalismin näkökulmasta rajan määrittäminen perusturvan ja ansioturvan välillä. Mikäli kuulu perusturvan ja ansioturvan välillä on suuri ja paremmassa asemassa olevat eivät käytännössä hyödy perusturvasta, universalismin ideaalista etäännyttään. Tilanne, jossa huono-osaisimmat ovat heikon turvan ja paremmassa asemassa olevat vahvan turvan piirissä, ei noudata Rawlsin eroperiaatteen ehtoa.

Ronald Dworkinin ajattelussa on piirteitä, jotka ovat lähtökohtaisesti ongelmallisia universalismin kannalta. Siinä korostuu yksilön vastuu riskeiltä suojautumisessa eikä laaja, kaikille yhtäläinen universalismi ole mahdollinen ratkai-

su. Tähän ajatteluun sopivat ansiosidonnaiset sosiaalipolitiikan muodot ja nekin vain silloin, kun riskin realisoituminen on yksilön toiminnasta ja valinnoista riippumaton. Toisaalta Dworkinin ajattelun voidaan tulkita mahdollistavan universalismin alkutilanteessa, kuten hänen esimerkissään haaksirikoutuneista autiolla saarella. Alkutilanteen universalismin voi tulkita tukevan yhtäläisten resurssien tarjoamista elämän lähtötilanteessa, jolloin esimerkiksi varhaiskasvatus- ja koulutusjärjestelmien universalismi olisi mahdollista Dworkinin ajattelun perusteella.

Amartya Senin ajattelussa puolestaan korostuu toteutunut oikeudenmukaisuus, ja toimintakyky vapauden erityismuotona on oikeudenmukaisuuden keskiössä. Senin ajattelussa ei keskitytä resurssien universaaliin kompensointiin vaan se tukee kattavaa ja tasapuolista jakoa, jota täydennetään oikeudenmukaisuutta lisäävällä tarveharkinnalla eli positiivisella erityiskohtelulla. Pyrkimyksenä on kaikkien ihmisten toimintakyvyn kasvattaminen, ja lopputuloksen oikeudenmukaisuus on merkityksellisempää kuin etuisuuksien tasa-arvoisuus. Senin ajattelun voi tulkita tukevan hyvin kehittyviin maihin sopivaa universalismia, joissa kohtuullisella perusturvala ja kattavilla peruspalveluilla saavutetaan ihmisten toimintakyvyn merkittävää kohoamista. Universalismin näkökulmasta Senin ajattelun kanssa yhdenmukaista on etenkin seurauskeskeinen universalismi, koska Sen on kiinnostunut ennen kaikkea toteutuneesta oikeudenmukaisuudesta täydellisen oikeudenmukaisten rakenteiden sijaan.

Yhtäläinen oikeus

Yhtäläinen oikeus etuuteen tai palveluun on yksi sosiaalipoliittiseen universalismiin liitetyistä ulottuvuuksista, joista seuraavassa tarkastelen kolmea. Yhtäläinen oikeus rajataan yleensä joko

kansalaisuutta tai riittävän pitkäkestoista asumista edellyttäväksi oikeudeksi. Yleinen rajaava tekijä voi olla myös henkilön ikä tai elämäntilanne. Tämä rajausta tekee universalismista tavallaan myös syyperusteista sosiaalipolitiikkaa. Poikkeuksena voidaan pitää esimerkiksi perustuloideoita, joihin harvoin liitetään elämäntilanteeseen liittyvää rajattua tarvetta tai muutoinkaan syyperusteisuutta. Hyvänä esimerkkinä yhtäläisen oikeuden universaalista etuudesta voidaan pitää Suomen kansaneläkejärjestelmän vanhuuseläkettä. Oikeutta vanhuuseläkkeeseen rajaa asumisperusteisuus, maassa täytyy asua vakituisesti ja asumisvuosia täytyy olla kertynyt vähintään kolme. Lisäksi täyden vanhuuseläkkeen saamiseksi täytyy olla 65 vuotta täyttänyt.

Yhtäläisen oikeuden ulottuvuus jossakin etuudessa tai palvelussa sulkee pois työsuorituksien tai vakuutusmaksujen edellyttämisen. Se on ristiriidassa Dworkinin ajattelun kanssa, jossa korostuu yksilön vastuu riskeiltä suojautumisessa. Vanhuuseläkkeen tapauksessa rahoittajana toimii kansaneläkerahasto, jota rahoittaa valtio, ja näin ollen rahoittaminen ei perustu henkilöiden suorittamiin vakuutusmaksuihin, vaan järjestelmä siirtää utterilta ihmisiltä tuloja vähemmän utterille.

Rawlsin eroperiaatteen ehtojen näkökulmasta tarkasteltuna yhtäläinen oikeus etuuteen tai palveluun ei ole ulottuvuutena täysin yksiselitteinen. Voidaan ajatella, että se on heikoimmassa asemassa olevien kannalta suhteellisesti paras ratkaisu, mikäli yhtäläisen oikeuden vaihtoehtoina ovat ansioihin tai täysin yksityiseen rahoitukseen perustuvat muodot. Toisaalta tarveharkinnalla palvelun tai etuuden kohdistaminen vain heikoimmassa asemassa oleville saattaisi vastata eroperiaatteen ehtoja yhtäläistä oikeutta paremmin. Reaalitodellisuus kyseenalaistaa tämän ideaalitalanteen, mikäli paremmassa asemassa olevilla on paremmin riskeiltä suojaavat rinnakkaisjärjestel-

mät, joiden ulkopuolelle heikoimmassa asemassa olevat jäävät. Tällaisessa hyvin todennäköisessä tilanteessa yhtäläiseen oikeuteen perustuva etuus- tai palvelujärjestelmä saattaa olla suhteellisesti parempi heikoimmassa asemassa olevien kannalta kuin tarveharkintainen järjestelmä.

Senin oikeudenmukaisuusajattelun kannalta ongelma yhtäläisen oikeuden ulottuvuuden tapauksessa puolestaan kiinnittyy hänen esittelmänsä eroon käsitteiden *niti* ja *nyaya* välillä. *Niti* tarkoittaa järjestelmän oikeellisuutta ja *nyaya* edellyttää laajempaa toteutunutta oikeudenmukaisuutta. Yhtäläinen oikeus universalismin ulottuvuutena ei ole ristiriidassa Senin ajattelun kanssa. Kuitenkin koska toimintakyvyn lisääntyminen on hänen oikeudenmukaisuusajattelunsa keskiössä ja *nyayan* toteutumisen kannalta tärkeää, on tämän yksittäisen ulottuvuuden oikeudenmukaisuuden arviointi vaikeaa. Mainitsemani vanhuuseläkkeen kohdalla voidaan ajatella, että se on todennäköisesti toimintakykyä kohottava järjestelmä, koska se rajautuu iän perusteella toimintakyvyltään potentiaalisesti heikentyneeseen väestönosaan. Senin ajattelua tarkasteltaessa on syytä myös tehdä selkeä ero *etuuksien* ja *palveluiden* välillä, joihin yhtäläisen oikeuden ulottuvuutta voidaan soveltaa. Etuus on hyvin konkreettisesti resurssi, joiden sijaan Senin ajattelussa korostuu vapaus. Oikeudenmukaisuuden toteutumisen ollessa riippuvaisista vapauden erityismuodon eli toimintakyvyn kohoamisesta voidaan tulkita palveluiden sopivan lähtökohtaisesti paremmin yhteen Senin ajattelun kanssa. Pohdittaessa esimerkiksi yhtäläiseen oikeuteen perustuvaa terveydenhuoltojärjestelmää tuntuu selvältä, että sellainen noudattaisi toimintakyvyn kohottamiseen pyrkivää oikeudenmukaisuusajattelua. Pelkkänä järjestelmätason periaatteena yhtäläinen oikeus ei kuitenkaan riitä täyttämään Senin ajattelun oikeudenmukaisuuden vaadetta, koska esimerkiksi liian pitkät maantieteelliset etäisyydet voi-

vat olla käytännön esteitä terveydenhuoltojärjestelmän käytettävyydelle yhtäläisestä oikeudesta huolimatta.

Positiivinen erityiskohtelu

Toinen tarkastelemani universalismiin liitetty ulottuvuus, positiivinen erityiskohtelu, tarkoittaa tasaetuuden periaatteesta luopumista: heikommassa asemassa olevat saavat paremman turvan kuin sitä vähemmän tarvitsevat. Palveluissa tämä tarkoittaa esimerkiksi, että pienituloisilta peritään pienempi käyttömaksu kuin tulotasoltaan paremmassa asemassa olevilta. Lisäksi elämäntilanne tai asema, esimerkiksi yksinhuoltajuus, saattaa oikeuttaa positiivisen erityiskohteluun. Yhtäläisen oikeuden ulottuvuuden on kuitenkin positiivisen erityiskohtelunkin tapauksessa toteuduttava, mikäli universalismin periaatteita noudatetaan – kaikilla on siis oltava oikeus palveluun tai etuuteen. Kohdenneet tarveharkintaiset etuudet ja palvelut eivät siis lukeudu universalismiin, vaikka ovatkin positiivista erityiskohtelua. Konkreettinen esimerkki positiivisesta erityiskohtelusta suomalaisessa universalismissa on kunnallinen päivähoitojärjestelmä. Kaikilla alle kouluikäisillä lapsilla on siihen oikeus, mutta käyttömaksun suuruus riippuu vanhempien tulotasosta.

Positiivisen erityiskohtelun ulottuvuus tukee Rawlsin eroperiaatteen vaadetta suurimmasta suhteellisesta hyödyistä heikoimmassa asemassa oleville. Universalismin kannalta oleellinen osa Rawlsin ensisijaisten hyvien käsitettä ovat ansiot ja vauraus, joilla tarkoitetaan keinoja, joita yleisesti erilaisten päämäärien saavuttamiseksi tarvitaan. Lisäksi käsite sisältää yhteiskunnan perusinstituutioiden tuottamat olosuhteet itsekunnioitukselle, joka on välttämätöntä heidän pyrkimyksilleen saavuttaa asettamiaan päämääriä. Sosiaalipolitiikkaa voidaan pitää yhtenä tällaisena yhteiskunnan perusinstituutiona sekä ansioiden ja vaurauden turvaajana. Rawlsin eroperiaatteen

idea ei ole nostaa heikommassa asemassa olevia samalle tasolle paremmassa asemassa olevien kanssa, vaan suhteellisella edulla turvata tietyt perusasiat, jotka mahdollistavat myös huono-osaisille itsekunnioituksen ja mahdollisuudet tavoitella asettamiaan päämääriä. Voidaan tulkita, että vasta positiivinen erityiskohtelu lunastaa Rawlsin teorian asettamat vaateet, koska pelkän yhtäläisen oikeuden periaatteen toteutumisen kohdalla suurin suhteellinen hyöty heikoimmassa asemassa oleville ei toteutune.

Dworkinin peruseriaatteiden näkökulmasta sen sijaan myös positiivisen erityiskohtelun ulottuvuus tuottaa vaikeuksia. Itsenäisenä ulottuvuutena, ilman yhtäläisen oikeuden ulottuvuutta, se voisi olla mahdollinen Dworkinin tarkoittama kollektiivisen vastuunkannon periaate. Tällöin positiivisen erityiskohtelun saajan tulisi täyttää ehto, ettei ole voinut omalla toiminnallaan vaikuttaa riskin realisoitumiseen. Sen määrittelemisen, voidaanko riskin realisoitumisen katsoa johtuvan yksilön omasta toiminnasta vai ei, on vaikeaa. Joka tapauksessa riskien kompensoinnissa ei ole Dworkinin ajattelussa kyse yhtäläisestä oikeudesta vaan ennemminkin poikkeuksesta. Esimerkiksi synnynnäisesti sokea ihminen voi olla oikeutettu positiiviseen erityiskohteluun, mutta ei kunnallisen päivähoidon asiakas, jolla on pienemmät ansiotulot kuin toisella.

Positiivisella erityiskohtelulla voidaan pyrkiä kohdistamaan etuus tai palvelu tehokkaammin niille, jotka ovat eniten sen tarpeessa. Tällöin universalismi herketetään huomioimaan ihmisten eritasoiset tarpeet. Amartya Senin ajattelussa korostuu nimenomaan reaali maailma järjestelmää koskevien periaatteiden sijaan. Voidaan ajatella, että ilman positiivista erityiskohtelua universalismi on ikään kuin sokea todellisille tarpeille. Positiivinen erityiskohtelu on erityisen hyvä toimintakyvyn turvaamisen keino palveluiden tapauksessa, koska ne lähtökohtaisesti kohdentuvat vahvemmin

toimintakyvyn turvaamiseen kuin resurssiperusteiset etuudet. Positiivinen erityiskohtelu vahvistaa seurauskeskeistä universalismin määritelmää.

Valinnan mahdollisuus

Valinnan mahdollisuus tarkoittaa universalismin yhteydessä mahdollisuutta valita vaihtoehtoisten palveluiden tai etuisuuksien välillä. Suomessa hyvä esimerkki tästä on valinnanvapaus kunnallisen päivähoiton, kotihoidontuen ja yksityisen päivähoiton tuen välillä. Valinnan mahdollisuus ei ole ristiriidassa yhtäläisen oikeuden eikä positiivisen erityiskohtelun kanssa. Vaihtoehdot ovat julkisin varoin subventoituja, kaikilla on yhtäläinen oikeus niihin ja ne sisältävät paikoin positiivista erityiskohtelua. Valinnan mahdollisuus universalismin ulottuvuutena vahvistaa lähtökohtaisesti esiteltyjen oikeudenmukaisuusteoreettikkojen näkökulmasta universalismin oikeudenmukaisuutta. Kaikkien käsiteltyjen teoreetikkojen ajattelussa korostuu yksilön mahdollisuus valita ja tavoitella arvostamiaan päämääriä. Rawlsin ensisijaisten hyvien määritelmässä esiintyy vaade, että perusinstituutioiden tulisi tuottaa olosuhteet, jotka mahdollistavat yksilön itsekunnioituksen ja sitä kautta haluttujen päämäärien asettamisen. Pienten lasten hoiva on hyvä esimerkki elämänalueesta, johon potentiaalisesti liittyy vahvoja näkemyksellisiä eroja, miten hoiva tulisi käytännössä toteuttaa.

Dworkinin ajattelussa kuitenkin yksilön valinnan mahdollisuus kytkeytyy vahvasti yksilön vastuuseen. Siihen näkemykseen valinnan mahdollisuus vaihtoehtoisten palveluiden tai etuisuuksien välillä ei sovi yhteen kuin alkutilanteen näkökulmasta. Voidaan tulkita, että julkisin varoin subventoiduilla palveluseteleillä toimivat peruspalvelumarkkinat sopisivat yhteen Dworkinin ajattelun kanssa. Valinnan mahdollistavana universalismina voitaisiin tällöin pitää järjestelmää, jossa jokainen saisi elämänsä alussa tietyn määrän palveluseteleitä, ja

vastuu niiden käyttämisestä olisi ihmisillä itsellään. Määrätyt peruspalvelut ostettaisiin markkinoilta ja vastuu valinnoista kannettaisiin itse. Tilanne muistuttaisi Dworkinin esimerkkiä alkutilanteen huutokaupasta. Universalismin näkökulmasta täytyisi kuitenkin tarkastella, vaarantuisivatko tällöin muut universalismille keskeisiksi havaitut ulottuvuudet, ja voitaisiinko järjestelmää kutsua sosiaalipoliittiseksi universalismiksi.

Senin toimintakyvyn käsitteen näkökulmasta taas todellisten vapaiden valinnanmahdollisuuksien turvaaminen ja lisääminen on yksiselitteisesti hyvä asia. Se lisää universalismin oikeudenmukaisuutta tehden siitä joustavamman ja vähemmän totalisoivan. Kuten positiivisen erityiskohtelun ulottuvuus, myös valinnan mahdollisuus universalismin ulottuvuutena painottaa seurauskeskeistä määritelmää menetelmäkeskeisen sijaan. Näiden ulottuvuuksien sisällyttäminen universalismiin tuo käsitettä lähemmäs Senin esittelemää *nyayaa*, joka tarkoittaa oikeudenmukaisuutta laajassa ja toteutuneessa merkityksessä. Hän korostaakin, että organisaatioiden ja periaatteiden oikeudenmukaisuutta tulisi arvioida aina *nyayan* sisältämässä laajemmassa merkityksessä. On mahdollista ajatella, että sosiaalipoliittikan universalismi ilman positiivista erityiskohtelua ja valinnan mahdollisuutta jää *nitin* tasolle, eli sinänsä oikeudenmukaiseksi instituution reunaehdoksi, mutta todellisuuden kannalta riittämättömäksi.

Kaikkia mahdollisia arvostuksia ja vaihtoehtoja on mahdotonta toteuttaa. Näin ollen valinnan mahdollisuus sisältää saman syrjinnän vaaran kuin vaihtoehtoton universalismi. Joka tapauksessa kaksikin vaihtoehtoa kasvattaa absoluuttista valinnanvapautta ja vahvistaa oikeudenmukaisuutta. Ongelma on, että tarjotut vaihtoehdot saattavat painottaa eri tavalla yksilön ja kollektiivisen vastuun suhteen. Mikään vaihtoehto ei saisi olla ehdoiltaan huonompi kuin toinen, mi-

käli halutaan turvata todellinen valinnanvapaus sekä välttyä siltä, että heikoimmassa asemassa olevien on käytännössä pakko valita jokin tietty vaihtoehto.

Johtopäätökset

Artikkelin käsiteanalyysin tulosten perusteella sosiaalipoliittinen universalismi sisältää erilaisia ideoita oikeudenmukaisuudesta, mikä vahvistaa väitettä, että sosiaalipoliittinen universalismin käsite on merkitykseltään moninainen ja epäselvä (Prince 2014; Stefánsson 2012; Willmore 2007). Tulosteni mukaan sosiaalipoliittikan universalismiin liitetyt ulottuvuudet ovat vahvasti normatiivisia ja kietoutuvat erilaisten oikeudenmukaisuuskäsitteiden ympärille. Hyvinvointivaltiotutkimuksessa (esim. Esping-Andersen 1990; Titmuss 1974) sosiaalipoliittikka on usein jaettu kolmeen luokkaan: universaaliin, ansiosidonnaiseen ja tarveharkintaiseen. Tällainen jako vaikuttaa kuitenkin tämän analyysin valossa liian karkealta, sillä jo pelkästään universalismin jakoperiaatteeseen sisältyy vaikeita oikeudenmukaisuuskysymyksiä.

Analysini ei kiistä, etteikö universalistinen sosiaalipoliittikka voisi olla oikeudenmukaista sosiaalipoliittikkaa. Se kuitenkin osoittaa, että jakoperiaatteenä käsitettyyn universalismiin liitetyt ulottuvuudet eivät ole yksiselitteisiä oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Käsitellyistä oikeudenmukaisuusteorioista universalismin ulottuvuudet ovat helpoiten sovitettavissa yhteen John Rawlsin ajattelun kanssa. Yhtäläinen oikeus, positiivinen erityiskohtelu ja valinnan mahdollisuus näyttävät kaikki Rawlsin ajatteluun suhteutettuna oikeudenmukaisilta. Ronald Dworkinin ajattelu taas on käsitellyistä teorioista eniten ristiriidassa universalismin ulottuvuuksien kanssa. Yksilön vastuu valinnoista korostuu Dworkinin ajattelussa ja vain alkutilanteen universalismi näyttäytyy mahdollisena. Jonkinlainen universaali, syntymähetkellä saatava ja kertamaksuna suoritettava perustulo voisi sopia Dworkinin ajatteluun.

Amartya Senin ajattelu puolestaan ei näyttäisi olevan ristiriidassa universalismin kanssa, mutta universalismin kaltaiset yleisen tason periaatteet eivät oikeellisuudestaan huolimatta takaa Senin ajattelun mukaista oikeudenmukaisuutta. Hänen teoriassaan korostuu toteutuneen oikeudenmukaisuuden eikä järjestelmien oikeudenmukaisuusperiaatteiden tarkastelu. Toisaalta erityisesti positiivisen erityiskohtelun ja valinnan mahdollisuuden ulottuvuudet vaikuttavat hyviltä keinoilta toimintakyvyn kasvattamisessa, sillä ne painottavat seurauskeskeistä universalismin määritelmää menetelmäkeskeisen sijaan.

Analysini perusteella niin perinteinen tasaetuisuus-universalismi (Titmuss 1974) kuin ansiosidonnaiset etuudet ja palvelut sisältävä universalismi (Esping-Andersen 1990) ovat oikeudenmukaisuusteorioiden näkökulmasta ongelmallisia. Tästä syystä on hyvä suhtautua kriittisesti sosiaalipolitiikan universalismin määritelmiin ja huomioida, että niiden normatiivisuus voi vaihdella suurestikin määritelmästä ja käyttöyhteydestä riippuen. Vaikka universalismin absoluuttisen määritelmän tavoitteesta ollaan jo luovuttu (esim. Stefánsson 2012, 43), niin sen eri muotojen mahdollisimman tarkka analysointi on tärkeää niin sosiaalipoliittisen tutkimuksen kuin käsitteen poliittisten käyttöyhteyksien arvioinnin kannalta.

Gerringin (1999) esittelemien käsitteen toimituutta mittaavien kriteerien, koherenssin ja syvyyden, näkökulmasta universalismi näyttäytyy ongelmallisena. Tarkasteluni osoittaa, että universalismin on liitetty normatiivisesti keskenään ristiriitaisia ulottuvuuksia. Tämä heikentää käsitteen määritelmän koherenssia. Syvyyden näkökulmasta universalismin käsitteellä on potentiaalia, koska siihen voidaan liittää useita normatiivisia ulottuvuuksia myös samanaikaisesti. Näitä ovat esimerkiksi yhtäläinen oikeus, positiivinen erityiskohtelu ja valinnan mahdollisuus. Universalismin määrittelytyötä on tehtävä, vaikka lopul-

lista määritelmää ei koskaan saavutettaisikaan, mikäli universalismi halutaan säilyttää sosiaalipolitiikan ideaalina ja käsitteenä.

Kiitokset

Kiitän Suomalaisen Tiedeakatemian Eino Jutikkalan rahastoa tutkimustyöni rahoittamisesta.

Kirjallisuus

- ANTTONEN, ANNELI. 2002. "Universalism and Social Policy. A Nordic-Feminist Reevaluation." *NORA* 10:2, 71–80.
- ANTTONEN, ANNELI & JORMA SIPILÄ. 2010. "Universalismi Britannian ja Pohjoismaiden sosiaalipolitiikassa." *Janus* 18:2, 104–120.
- ANTTONEN, ANNELI, LIISA HÄIKIÖ & KOLBEINN STEFÁNSSON. 2012. *Welfare State, Universalism and Diversity*. Cheltenham: Edward Elgar.
- ANTTONEN, ANNELI, LIISA HÄIKIÖ, KOLBEINN STEFÁNSSON & JORMA SIPILÄ. 2012. "Universalism and the Challenge of Diversity." Teoksessa *Welfare State, Universalism and Diversity*, toim. Anneli Anttonen, Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson. Cheltenham: Edward Elgar, 1–15.
- BÉLAND, DANIEL & KLAUS PETERSEN. 2014. "Introduction. Social Policy Concepts and Language." Teoksessa *Analysing Social Policy Concepts and Language*, toim. Daniel Béland & Klaus Petersen. Bristol: Policy Press, 1–13.
- BEVERIDGE, WILLIAM. 1942. *Social Insurance and Allied Services*. Lontoo: HMSO.
- BIRD-POLLAN, STEFAN. 2010. "Amartya Sen: The Idea of Justice (Book Review)." *Public Reason* 2:2, 102–105.
- COX, HENRY ROBERT. 2004. "The Path-Dependency of an Idea. Why Scandinavian Welfare States Remain Distinct." *Social Policy and Administration* 38:2, 204–219.
- DWORKIN, RONALD. 2002. *Sovereign Virtue. The Theory and Practice of Equality*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- ELO, SATU & HELVI KYNGÄS. 2008. "The Qualitative Content Analysis Process." *Journal of Advanced Nursing* 62:1, 107–115.
- ESPING-ANDERSEN, GÖSTA. 1990. *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge: Polity press.
- GERRING, JOHN. 1999. "What Makes a Concept Good? A Critical Framework for Understanding Concept Formation in the Social Sciences." *Polity* 31:3, 357–393.
- GOUL ANDERSEN, JORGEN. 2012. "Universalization and De-Universalization of Unemployment Protection in Denmark

- and Sweden." Teoksessa *Welfare State, Universalism and Diversity*, toim. Anneli Anttonen, Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson. Cheltenham: Edward Elgar, 162–187.
- HAGFORS, ROBERT, JOUKO KAJANOJA & OLLI KANGAS. 2004. "Sosiaalivakuutukset laajuudesta, taloudesta ja oikeutuksesta." Teoksessa *Vakuuttava sosiaalivakuutus?*, toim. Katri Hellsten & Tuula Helne. Helsinki: KELA, 284–308.
- HIILAMO, HEIKKI, ELINA LEPOMÄKI, TUOMAS PÖYSTI, OSMO SOININVAARA & JUHANA VARTIAINEN. 2015. *Ansioturvareformi. Yhtäläinen, oikeudenmukainen ja kannustava työttömyysturva*. Helsinki: Sitra.
- HERNE, KAISA. 2013. "Oikeudenmukaisuusteoria." Teoksessa *John Rawlsin filosofia*, toim. Jukka Mäkinen & Heikki Saxén. Helsinki: Gaudeamus, 23–52.
- HOGGETT, PAUL & SIMON THOMPSON. 1996. "Universalism, Selectivism and Particularism. Towards a Postmodern Social Policy." *Critical Social Policy* 16:46, 21–42.
- HÄIKIÖ, LIISA & ANNELI ANTTONEN. 2011. "Local Welfare Governance Structuring Informal Carers' Dual Position." *International Journal of Sociology and Social Policy* 31:3/4, 185–196.
- KANGAS, OLLI. 2000. "Distributive Justice and Social Policy. Some Reflections on Rawls and Income Distribution." *Social Policy and Administration* 34:5, 510–528.
- KILDAL, NANNA & STEIN KUHNLE. 2008. "Old Age Pensions, Poverty and Dignity. Historical Arguments for Universal Pensions." *Global Social Policy* 8:2, 208–237.
- KUUSI, EINO. 1931. *Sosiaalipolitiikka I*. Kansantaloudellinen yhdistys. Porvoo: WSOY.
- KYMLICKA, WILL. 2002. *Contemporary Political Philosophy. An Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- LIGHT, DONALD W. 2003. "Universal Health Care. Lessons from the British Experience." *American Journal of Public Health* 93:1, 25–30.
- NIEMINEN, ARMAS. 1955. *Mitä on sosiaalipolitiikka?* Sosiaalipoliittisen yhdistyksen julkaisuja 4. Porvoo: WSOY.
- PERKIÖ, JOHANNA & KAISU SUOPANKI. 2012. *Perustulon aika*. Helsinki: Into kustannus.
- PIERIK, RONALD & INGRID ROBEYNS. 2007. "Resources versus Capabilities. Social Endowments in Egalitarian Theory." *Political Studies* 55, 133–152.
- PRINCE, MICHAEL. 2014. "The Universal in the Social. Universalism, Universality and Universalization in Canadian Political Culture and Public Policy." *Canadian Public Administration* 57:3, 344–361.
- RAWLS, JOHN. 2003. *Justice as Fairness. A Restatement*. Toim. Erin Kelly. Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- RAWLS, JOHN. [1971] 1988. *Oikeudenmukaisuusteoria*. Alkup. *A Theory of Justice*, suom. Terho Pursiainen. Helsinki: WSOY.
- REPO, KATJA & TEPPO KRÖGER. 2009. "Lasten päivähoito – oikeus hoivaan ja varhaiskasvatukseen." Teoksessa *Hoiva – tutkimus, politiikka ja arki*, toim. Anneli Anttonen, Heli Valokivi & Minna Zechner. Tampere: Vastapaino, 200–218.
- ROTHSTEIN, BO. 1998. *Just Institutions Matter*. Cambridge: Cambridge University Press.
- SAARI, JUHO. 2003. "Omistamisen laajapohjaistaminen ja sosiaalipolitiikka." Teoksessa *Riskit, instituutit ja tuotokset*, toim. Veli-Matti Ritakallio. Helsinki: Sosiaalipoliittinen yhdistys, 301–322.
- SAINSBURY, DIANE. 1991. "Analysing Welfare State Variations. The Merits and Limitations of Models Based on the Residual-Institutional Distinction." *Scandinavian Political Studies* 14:1, 1–30.
- SCHMID, GÜNTHER. 2008. *Full Employment in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing.
- SEN, AMARTYA. 2009. *The Idea of Justice*. Lontoo: Allen Lane. An imprint of Penguin Books.
- STEFÁNSSON, KOLBEINN. 2012. "What is in a Word? Universalism, Ideology and Practice." Teoksessa *Welfare State, Universalism and Diversity*, toim. Anneli Anttonen, Liisa Häikiö & Kolbeinn Stefánsson. Cheltenham: Edward Elgar, 42–68.
- THERBORN, GÖRAN. 1995. *European Modernity and Beyond. The Trajectory of European Societies 1945–2000*. Lontoo: SAGE.
- TITMUS, RICHARD M. 1974. *Social Policy. An Introduction*. Toim. Brian Abel-Smith & Kay Titmuss. Lontoo: George Allen & Unwin.
- WILLMORE, LARRY. 2007. "Universal Pensions for Developing Countries." *World Development* 35:1, 24–51.